

حفظ جلوه‌های فرهنگ

○ مهرداد وحدتی

عضو هیئت علمی سازمان میراث فرهنگی

نکته‌ای اخلاقی را مطرح می‌کند یا به هجو ضعف‌های بشری می‌پردازد و امثال بدانها افزوده شده است.

داستان‌های پریان حکایاتی حاوی رویدادهای فوق طبیعی است یا اینکه داستان گردآنها حرکت می‌کند.

لطیفه‌ها بخش بزرگی از داستان‌های مضحک، داستان‌های پخته‌ها، داستان‌های مستهجن و امثال آنهاست که به منظور سرگرمی نقل می‌شوند.

نوول آن داستانی است که هیچ عنصر فوق طبیعی صریح در آن وجود ندارد. نویسنده در تمهید این تقسیم فرعی از سرمشق آرن - تامپسون در نمایه انواع حکایت استفاده کرده، هرچند اذعان دارد ممکن است عده‌ای ترجیح دهند این نوع داستان را در زمره افسانه‌های پریان قرار دهند.

در مورد داستان‌های کودکان باید گفت قصه‌هایی چون «هنی پنی و پیرزن و خوک» آشکارا از آن داستان‌هایی است که برای نوباوگان ابداع شده و نونهالان از شنیدن آنها لذت می‌برند هرچند در این رشته، داستان‌هایی قرار می‌گیرد که خواننده امروزی نقل آنها برای کودکان را مناسب نمی‌داند. اینها داستان‌های وحشتناکی است که هدفشان تکان دادن شنونده در پایان داستان با کشیدن فریادی ناگهانی است! پیشینیان به اندازه ما نسبت به ترساندن کودکان حساس نبودند و ترس را جزئی اساسی از آموزش کودک می‌دانستند. در هر صورت این گونه داستان‌ها منظور آموزشی ندارد بلکه صرفاً تقاضای اکثر شنوندگان را برآورده می‌کند. بیشتر کودکان حالات ذهنی دارند که دوست دارند در آن وضعیت ترسانده شوند و داستان‌هایی چون «تینی تاینی» و «میهمان عجیب» چنین نیازهایی را برآورده می‌سازند.

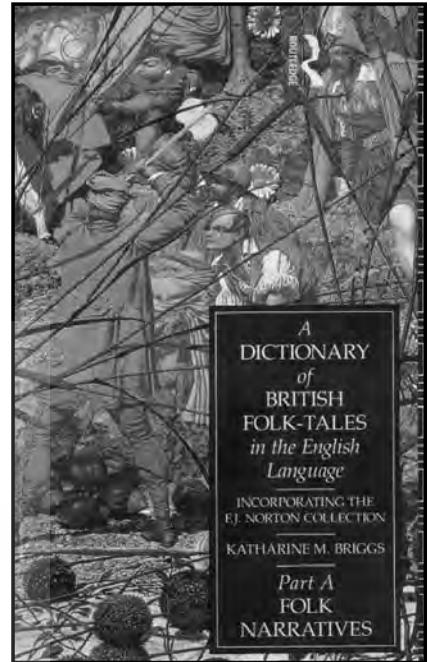
تقسیم افسانه به رده‌های فرعی موضوعی پیچیده‌تر است و در مورد افسانه‌ها نیز مثل مورد لطیفه‌ها نمی‌توان جامع‌الاطراف بود. ممکن است کسانی با این تقسیمات مخالفت کرده تعداد آنها را بیش از حد زیاد یا بیش از حد کم بدانند و یا این که مدعی شوند غیر مهم‌ها درج و مهم‌ها حذف شده است. این گونه داستان‌ها به ترتیب زیرآمده‌اند: سگ‌های سیاه، لولو، شیاطین، اژدهاها، پریان، ارواح، غول‌ها، داستان‌های تاریخی، داستان‌های محلی، اسطوره‌های

حکایات عامیانه و داستان‌های نیمه واقعی. گاهی اوقات این حکایات را «قصه‌های عامیانه» و «sagen» نامیده‌اند. اما نویسنده ترجیح داده است در صورت امکان از اسامی انگلیسی برای انواع قصه‌ها استفاده کند. مهم‌ترین وجه متمایز حکایات عامیانه و داستان‌های نیمه واقعی این است که حکایات به منظور تزکیه یا لذت یا سرگرمی نقل می‌شود در حالی که پیشتر داستان‌های نیمه واقعی را حقیقت می‌شمردند. حتی داستان‌های نیمه واقعی مدون مثل «جسد مسروقه»، نوعاً توسط کسانی نقل می‌شوند که وکیلی را که با این معضل سرو کار داشته یا خوشاوند کسی را که ماجرا برای او اتفاق افتاده می‌شناسند! داستان‌های ارواح، قصه‌های پریان و ابلیس اغلب به شکل حقیقت همراه با نام کسی که اول بار آن را تجربه کرده بود نقل می‌شود.

مشکل وقتی بروز می‌کند که این داستان‌ها را کسانی نقل می‌کنند که قصدشان بیان نوادر به منظور سرگرمی است و اعتقادی به واقعیت آنها ندارند. از این لحظه به بعد این گونه داستان‌ها دستخوش دستکاری‌های تصویرگونه شده و به حکایت مبدل می‌گردند. این نکته به ویژه در مورد داستان‌های منشا جهان و بسیاری از داستان‌های محلی فاصله گرفته از زمانی که مردم بدان باور داشتند، صادق است. تزئین‌کنندگان داستان‌ها که در پی تجدید حیات گوئیک سربرآوردند چنان به تحریف داستان‌های اصلی پرداختند که شناخت اصل، غیر ممکن شده است. به عنوان مثال برخی از داستان‌های «رابی» چنان خیال پردازانه تزئین شده‌اند که دشوار بتوان فهمید چه اتفاقی در آنها افتاده است ضمن این که بی تردید بسیاری از آنها مبتنی بر روایات واقعی است.

دسته بندی داستان‌ها در درون دو گروه اصلی فوق از این هم دشوارتر است و به همین علت نویسنده سعی کرده است این تقسیمات فرعی تا حد امکان وسیع و فراگیر باشد. داستان‌های نیمه واقعی به پنج دسته تقسیم و به صورت الفبایی مرتب شده‌اند؛ روشی که در مورد خود داستان‌ها نیز به کار رفته است و این گروه‌ها عبارتند از: حکایات و مثله‌ها، داستان‌های پریان، لطیفه‌ها، نوول و داستان کودکان.

حکایات آن داستان‌های جانوران است که ازوب‌وار

○ A Dictionary of the British folktales in the English language, in incorporating the F.G. Norton Collection
○ Katharine M. Briggs
○ Routledge
○ ۱۹۷۰

فرهنگ قصه‌های عامیانه بریتانیایی، منهای قصه‌های سلتی ارتفاعات اسکاتلند، ویلز، جزیره آدم و ایرلند، به علاوه مجموعه عظیم نورتن را می‌توان دانشنامه‌ای وزین حاوی صدها قصه مردمی در انواع و انحا مختلف و گنجینه‌ای پربها دانست. قصه‌های مجموعه، جز معدودی قصه‌ها که از زبان لاتین به انگلیسی برگردانده شده اصلاً به زبان انگلیسی است. معدود قصه‌های مذکور نیز بدان علت که ریشه در انگلیسی میانه دارند در کتاب جای گرفته‌اند. در مقدمه فاضلان کتاب، به شرحی که در پی خواهد آمد، نویسنده گزارش‌گونه‌ای درباره گردآوری این گونه آثار می‌آورد.

این فرهنگ به دو بخش عمده تقسیم شده است:

منشا جهان، قدیسان، امور مابعدالطبیعه، جادوگران و تعدادی افسانه گوناگون عاری از طبقه‌بندی که در پایان آمده است، مسلماً بسیاری از این تقسیمات فرعی با یکدیگر تلاقی خواهند کرد جادوگران ارتباطی تنگاتنگ با ابلیس دارند، داستان‌های ارواح را می‌توان داخل داستان‌های محلی کرد که آنها نیز خود ارتباطی تنگاتنگ با تاریخ دارند. بعضی مواقع ارجاع‌های متقابل مددکار کسانی است که در طلب داستانی هستند یا در مواقعی که داستان در یک رده خاص از نمایه انواع داستان‌ها قرار می‌گیرد و نیز در میان داستان‌های سرگردان آغاز فرهنگ می‌آید مفید خواهد بود. مشکل دیگر این است که این داستان‌ها به شکل الفبایی مرتب شده‌اند و بسیاری از آنها هیچ عنوان واقعی ندارند در حالی که عنوان داستان‌های دیگر در مجموعه‌های مختلف تفاوت می‌کند. بعضی مواقع داستان‌های متفاوت عنوانی واحد دارند، ممکن است تا پیدا کردن داستانی که شخص در پی آن است جستجوی طولانی ضروری باشد اما خوانند احتمالاً در جستجوی طولانی خود از مطالبی دیگر متلذذ خواهد شد.

برخی داستان سرایان کوه نشین قرن نوزدهم به نقل داستان‌هایی پرداختند. که با دقتی در حد کلام مکتوب در نسخ خطی قدیمی ایرلندی یافت می‌شد، دقتی که در نواحی انگلیسی زبان یافت نمی‌شود

خاستگاه‌های قصه‌های مجموعه به اندازه خود آنها متنوع است

خاستگاه‌های قصه‌های مجموعه به اندازه خود آنها متنوع است. برخی از آنها در ادوار بسیار قدیم نوشته شده ضمن این که از منابع پیش از خود از جاتا کاس و دیگر مجموعه‌های شرقی و بسیاری مواقع از طریق گسنار دومانووروم اخذ شده‌اند. اظهار نظر قاطع در مورد ورود این قصه‌ها به روایات عامه بسیار دشوار است. قصه‌ها بدو از روایات عامه برآمدند، پرداخت ادبی شدند و دوباره به جریان روایات عامه فروغلطیدند. بیشتر آنها از نوع قصه‌های بین‌المللی هستند. داستان‌های فوق طبیعی برگرفته از تواریخ ایام سده‌های میانه وضعیتی بسیار متفاوت دارند. داستان‌هایی چون «فرزندان سبز» گرچه اصل ادبی ندارند اما به واگونی معتقدات عامه‌ی دوره‌ای که به بدان تعلق دارند می‌پردازند، اگر یکی دو قرن جلوتر برویم چاره‌ای جز اتکا بر منابع مکتوب نخواهیم داشت. در برخی نواحی سلتی نقل شفاهی قصه‌ها بسیار دقیق بود زیرا این قصه‌ها در مکاتب شاعر - خوانندگان سلتی موسوم به «بارد» شکل و نظم گرفته بود و حتی وقتی این افراد محو شدند درس‌های انتقال دقیق فراموش نشد. برخی داستان سرایان کوه نشین قرن نوزدهم به نقل داستان‌هایی پرداختند. که با دقتی در حد کلام مکتوب در نسخ خطی قدیمی ایرلندی یافت می‌شد، دقتی که در نواحی انگلیسی زبان یافت نمی‌شود. از طریق اشارات پراکنده در نمایش‌ها، اشعار، و آثار منثور قرن‌های شانزدهم و هفدهم چنین برمی‌آید که در آن زمان مجموعه‌های بزرگی از قصه‌های شفاهی وجود داشته است. از بخشی از این قصه‌ها چیزی جز اشارات مذکور باقی نمانده است. به عنوان مثال از داستان پیل به نام «قصه کدبانوهای پیر» به وجود

تشکیل انجمن فرهنگ عامه در سال ۱۸۷۸ شمار بزرگی از قصه‌های ارزشمند در ژورنال‌های انجمن به چاپ رسید. دوره سی ساله میان ۱۸۸۰ تا ۱۹۱۰ سالهای رونق کم نظیر انتشار قصه‌های عامیانه بود. بسیاری از کتاب‌هایی که به چاپ رسید، مثل کتاب‌های فرهنگ عامه ولایات که توسط انجمن منتشر شد در واقع مجموعه‌هایی از مطالبی بود که قبلاً منتشر شده بود ولی مجموعه قصه‌هایی که به شکل شفاهی گردآوری شده بود نیز به چاپ رسید؛ مثل قصه‌های عامیانه غرب انگلستان که به همت هانت منتشر شد. قبل از هانت، بوتلر مجموعه بسیار جالب روایات و داستان‌های خانگی را منتشر کرده بود.

از جنگ جهانی دوم بدین سو شاهد تجدید و علاقه‌مندی به فرهنگ عامه بوده‌ایم. پژوهشگران در سطح بین‌المللی بر روش‌های دقیق‌تر گردآوری و واریسی تاکید می‌کنند و این امر به خوبی در انگلستان، ایرلند و اسکاتلند مشهود است، هر چند انگلستان هیچ مدرسه پژوهش در فرهنگ عامه انگلیسی قابل مقایسه با کمیسیون تحقیقات فرهنگ عامه ایرلند یا مدرسه تحقیقات اسکاتلندی در اسکاتلند ندارد. در انگلستان تحقیقات درباره فرهنگ عامه به همت افرادی انجام می‌شود که از حمایت دولتی برخوردار نیستند البته به استثنای موسسه پژوهشی گویش و زندگی عامه وابسته به مدرسه تحقیقات انگلیسی دانشگاه لیدز. حتی در اولستر تحقیقات در فرهنگ عامه قدر و قیمت بیشتری دارد. گردآورندگان اسکاتلند بسیار مدیون استفاده عالمانه از ضبط صوت هستند و مدرسه تحقیقات اسکاتلند مجموعه‌ای بسیار ارزشمند از نوارهای صوتی در اختیار دارد. در ایرلند روش گردآوری فرهنگ عام بیشتر از طریق ضبط دقیق میدانی توسط تعدادی گردآورنده بسیار تعلیم دیده صورت می‌گیرد؛

داستان نوع ۴۲۶ (سفیدبری و سرخ - گلی) پی می‌بریم. هرچند برخی از آنها به شکل کتاب کشیشان به جا مانده و قبل از گردآوری داستان‌های خانگی گریم، ارائه شدند. «نوک نی‌ها» و «شاهزاده کانتربری» از این نوع‌اند. متأسفانه عتیقه‌شناسان متقدم انگلیسی بیشتر به اعتقادات و رسوم علاقمند بودند تا قصه‌های کدبانوهای پیر. چندین داستان عامیانه از آوبری موجود است اما هیچ قصه عامیانه واقعی نداریم. تنها در آخر قرن هجدهم بود که گردآورندگان «عتیقات عامه» شروع به معطوف ساختن توجه خویش به حکایات و داستان‌ها کردند؛ این علاقه تا حدودی تحت تاثیر نفوذ والتر اسکات و بخشی هم به خاطر انتشار «داستان‌های خانگی» گریم افزایش یافت. گردآوری داستان‌های عامیانه در ایرلند و اسکاتلند زودتر از انگلستان آغاز شده بود ریتسون به تجدید چاپ داستان‌هایی که در قرن هجدهم منتشر شده بود پرداخت. علاقه ساوتی به فرهنگ عامه به انتشار نامه‌های بانو بری به ساوتی در سال ۱۸۳۸ منتهی شد. خنیاگر دوره گرد مرز اسکاتلند، اثر والتر اسکات قبلاً در سال ۱۸۰۱ منتشر شده بود. داستان‌های کودکان گریم در ۱۵-۱۸۱۴ و اولین ترجمه آن در سال ۱۸۲۳ منتشر شد. کرافتون کروکر از ۱۸۱۲ تا ۱۸۱۵ سرگرم گردآوری بود و در سال ۱۸۲۵ داستان‌های پریان ایرلندی را به چاپ رساند. پس از این تاریخ علاقه‌مندی به قصه‌های عامیانه شتاب بیشتری گرفت و استفاده از روش‌های ثبت دقیق‌تر ضرورت یافت. جی. دیبلو تامس انتشار یک بخش ویژه تحت عنوان نکات و پرسش‌ها را آغاز کرد، مجله آقایان (Gentleman's Magazine) از مدت‌ها قبل شروع به ضبط داستان‌های جالب کرده و قصه‌هایی جالب در آنتائوم به چاپ رسیده بود. پس از

مهم ترین وجه ممیزه حکایات عامیانه و داستان های نیمه واقعی این است که حکایات به منظور تزکیه یا لذت یا سرگرمی نقل می شد در حالی که پیشتر داستان های نیمه واقعی را حقیقت می شمردند

قصه ها بدو از روایات عامه برآمدند، پرداخت ادبی شدند و دوباره به جریان روایات عامه فروغلطیدند

مسافران رنگ و بوی بسیار متفاوتی به قصه هایی که نقل می کنند می دهند.

پرفسور ای. ام ویلسن تعدادی حکایات مطایبه آمیز از وست مورلند گردآوری کرده که ابتدا در فولکلور و بعداً در قصه های عامیه انگلستان منتشر شد و اخیراً روی پالم در صفحات شمالی بخش میانی انگلستان با همین روش گردآوری قصه های عامیانه را آغاز کرده و حاصل کار او نیز در کتاب حاضر آمده است. در دون تئوبراون و جی. آر. دبلیو کاکس هد اقدام به گردآوری قصه های عامیانه کرده اند و اچ. دبلیو بارت در دو کتاب خود قصه های فن ها موجب معرفی بیشتر روایات دیگر سرزمین آنها شده است. کشف این داستان سرای برجسته را مدیون پژوهش های ایند پورتر از موزه فرهنگ کمبریج هستیم که تعدادی دیگر از مردمان فن را پیدا کرده و به نقل داستان های آنها پرداخته است. پژوهش های روت تانگ مجموعه ای غنی از قصه های عامیانه را در معرض دید قرار داده که پیش از این کسی حتی به وجود آن پی نمی برد. وی از اوان کودکی به گردآوری قصه های عامیانه پرداخت و این کار را تا امروز ادامه داده است. گرچه سامرست مهم ترین محل گردآوری قصه های خانم تانگ بوده ولی در لینکلن شایر هم ریشه هایی دارد و در طول زندگی خویش از طریق ملاقات با مردم بسیاری از ولایات انگلستان؛ بسیاری قصه ها و داستان های سطح کشور را گردآورده است.

اف. جی نورتون به ضبط معدودی قصه دست اول اهتمام ورزیده اما کارسترگ وی گردآوری و تبویب قصه هایی است که از منابع چاپی، کتاب و مجله، به ویژه آنهایی که می تواند در نمایه آرن - تامپسون قرار گیرد، فراهم آورده است. وی این قصه را با دست خطی فاخر و خوانا در شش نسخه بزرگ خطی، همراه با

کتابشناسی و یادداشت ها گردآورده است. وی تمامی این قصه ها را تحویل مولف کتاب حاضر داده و بخش اعظم آنها مورد استفاده قرار گرفته است و با نگاهی اجمالی به صفحات کتاب دین بزرگی که کتاب به او دارد به سرعت معلوم خواهد شد. پس از انتشار کتاب دست نوشته های نورتون در کتابخانه انجمن فولکلور جای گرفته است.

در مورد شکل داستان های کتاب این توضیح لازم است که برخی داستان ها به شکل کامل و با دقیق ترین آوا نویسی ها ضبط شده است. هرچند در مورد برخی قصه های قدیمی تر به منظور تسهیل مطالعه تلفظ ها اصلاح شده و نویسنده به خود اجازه داده آن تلفظی را که به هنگام پیاده کردن متن از نوار، بهتر از همه تشخیص می داده مورد استفاده قرار دهد. در بعضی از داستان ها به منظور سهولت کار لهجه ها نیز تغییر یافته است. بسیاری از روایات های بسیار پر تکلف قرن نوزدهمی به منظور فراهم آوردن امکان استفاده خواننده عادی کوتاه یا خلاصه شده است. در کلیه موارد ماخذ داستان ها ذکر شده و پژوهنده علاقمند می تواند بدان ها رجوع کند. خلاصه داستان ها نیز تفاوت دارد: از ارائه استخوان بندی صرف گرفته تا قصه های کوتاه شده اما خواندنی. برخی مواقع شکل برخی از داستان هایی که در گذشته منتشر شده بود با آنچه در کتاب حاضر آمده تفاوت هایی پیدا کرده است.

بخش الف کتاب که به روایات عامیانه اختصاص یافته به دو جلد تقسیم شده است. در این دو جلد سوای مقدمه ارزشمند فوق، سیاست گذاری از یاریگران مولف و سیاهه کتاب هایی که مطالب آنها نقل شده و مورد استناد و مراجعه قرار گرفته اند و نمایه انواع قصه ها و قصه های مهاجر حکایات و امثال، داستان های پریان، داستان های مطایبه آمیز، نول و قصه های کودکان درج شده است.

بخش ب کتاب که خاص داستان های نیمه واقعی عامیانه است، سوای مقدمه، پیشگفتار، سیاهه کتاب هایی که مطالب آنها نقل شده یا مورد استناد و رجوع قرار گرفته اند نمایه انواع داستان، به داستان های سگ های سیاه، عفريت ها، شیطین، اژدهاها، داستان های پریان، ارواح و غول ها در جلد اول و روایات تاریخی: داستان های نیمه واقعی محلی، اساطیر منشا خلقت، داستان های قدیسان، مسائل فوق طبیعی، جادوگران و داستان های گوناگون در جلد دوم آمده است.

مردم شناسان نگران از رنگ باختن تدریجی این گونه گنجینه های بومی در پهنه کشورها به منظور تلاش در جهت حفظ و نگهداری دست کم بخشی از تجلیات و مظاهر فرهنگ غیر مادی خود، این گونه مجاهدات توان فرسا در کلیه موجودیت های تاریخی و جغرافیایی را از حیاتی ترین وظائف اولیه خویش می شمردند و قطعاً قبل از این که خیلی دیر شود آستین ها را بالا خواهند زد. چنین باد.

گسترده گری مطالبی که اینها گردآوری کرده اند گنج کننده است. با اینکه در موزه سن فاگن ویلز تاکید بیشتر بر زندگی عامیانه است تا قصه های عامیانه، تعدادی قصه های عامیانه در موزه ضبط و نگهداری شده است، در جزیره آدم علاقه فزاینده به زبان مانکس منتهی به گردآوری تعدادی قصه ها در تکمیل کار قدیمی ولدرون شده است. مونا داگلاس، و والتر گیل از پیشگامان گردآوری قصه ها در این سرزمین بوده اند و مجموعه ای از داستان های عالی از دورابروم توسط انتشارات پافین منتشر شد، هرچند متاسفانه نایاب شده است.

اخیراً تعدادی مجموعه های شفاهی از قصه های عامیانه در انگلستان منتشر شده هرچند بسیاری از دانشمندان کار خود را در روزهای پیش از جنگ آغاز کردند و انتشار آنها در این اواخر ناشی از علاقه ای است که اخیراً نسبت به آنها ابراز شده است. انجمن فرهنگ کولیان در سال های اوائل ۱۹۰۰ به ادامه تحقیقات خود و انتشار آنها پرداخت، جان سمپسون، دورابیتس و تی دبیلو تامپسون از مهم ترین پژوهشگران این انجمن بودند. برخی از داستان های آنها زمانی ارائه شد که جاکوبس بتواند در داستان های پریان انگلیسی خود از آنها استفاده کند اما دورابیتس همین اواخر گردآوری را متوقف کرد. ولی تی. دبیلو تامپسون خوشبختانه هنوز فعال است. وی طی سال های جنگ جهانی اول دوازده دفترچه حاوی قصه ها و دانش شفاهی از کولی های بخش شمالی کشور گردآوری کرده و امیدوار است به زودی آنها را منتشر کند. ضمن این که از سر لطف اجازه داده است خلاصه آنها در کتاب حاضر درج شود. قصه های کولیان و قصه هایی که توسط مسافران اسکاتلندی نقل شده نمایانگر دخل و تصرفاتی است که از طریق رسانه ای که توسط آن منتقل شده اند بر آنها تحمیل گردیده است دو نسل از